

Наталія СОКІЛ-КЛЕПАР

ЗЕМЛЕРОБСЬКА ЛЕКСИКА ЯК СКЛАДОВА КАРПАТСЬКИХ МІКРОТОПОНІМІВ

Проаналізовано фрагмент культурної лексики, що мотивує мікротопоніми Українських Карпат. Йдеться про такий вид господарської діяльності, як землеробство. Пріоритетними виявилися найменування, зв'язані з випалюванням, вирубуванням лісів. Вагоме місце займають мікротериторії, призначені для сінокосів, вирощування городини та випасу худоби.

Ключові слова: мікротопонім, культурна лексика, мотивація, спосіб творення, господарська діяльність.

Існування народу детермінується його культурою та реалізується в матеріальних і духовних показниках. Одним із фрагментів культурної лексики є номени, що виражають особливості формування, ведення господарства на тій чи іншій території. Сьогодні такі назви є вагомим чинником культуротворення та втілюють форми організації побуту на вербальному рівні.

Земля здавна була важливим джерелом для людства, символом добра та багатства. Тому не дивно, що все, зв'язане з нею, першорядне для карпатських мешканців. Мотив номінації, що відображає спосіб освоєння земель та їх подальше використання, займає особливе місце у гірському мікротопонімі. Цю групу лексики в контексті регіональних досліджень розглядали Ю. Карпенко, І. Чеховський, Н. Лісняк, О. Михальчук, Н. Сокіл, О. Проць, В. Баньої, Л. Білінська та інші.

Територія Карпат гориста, лісиста, поділена багатьма водними артеріями, тому, зрозуміло, що родючих ґрунтів тут здебільшого не було. Колись підготовляли ґрунт для господарських цілей різноманітними способами й засобами: вирубували, палили та перекопували вже спалені чи зрубані місця. Попіл відповідно слугував своєрідним удобренням. Потім ці землі використовували або для пасовищ, або для вирощування городини, або для сінокосів. І кожен такий процес, характеристика земельного угіддя певним чином номінувались.

Суворі умови проживання гірських мешканців стимулювали до детальної підготовки та обробітку ґрунту. Власне різновиди землеробської діяльності найбільше виражають дієслова-мотиватори: *сікти, рубати, горіти, палити, копати*. Етнографічні джерела свідчать, що на тій чи іншій території Карпат, зважаючи на розташування домінувало рільництво або тваринництво загалом. Оскільки історична Лемківщина знаходилася в західній частині Карпат на схилах Низьких Бескидів, то й умови сприяли розвитку скотарства та хліборобства. На Бойківщині здебільшого займалися рільництвом та тваринництвом. Господарство гуцулів базувалося переважно на тваринництві, особливо вівчарстві. Вихідним пунктом для подальшого освоєння земель тут було вирубно-вогневе господарство [10, с. 137—142].

Звичайно, діяльність карпатських селян зафіксувалась в онімних одиницях, що виражали сутність їхнього життя. У пропонованій статті проаналізуємо мікротопоніми, основи яких виражають: 1) спо-

сіб отримання земельної ділянки (випалювання; викорчовування; перекопування); 2) використання й типи обробітку цих угідь (орні поля, пасовища, сінокоси тощо).

1. Найдавнішим способом освоєння земель було підсічно-вогневе господарство. Це початковий етап до подальшого орного господарства. Український дослідник С. Павлюк вважає, що в Карпатах поширені назви *спаль*, *згарь*, *погарь*, подекуди — *згарище* для номінації випалених ділянок [9, с. 58]. Ці погляди підтверджують і зафіксовані мікротопоніми з карпатських територій [29, s. 43, 44, 48, 52; 32, т. II, s. 52, 54, 57, 60, 69, 83].

Підготовка землі та її подальше використання стали важливим джерелом мотивації. Однак на варто забувати, що правдиве «прочитання» топоніма приховує не стільки семантика, як словотвір. Відомий ономаст Ю. Карпенко зауважив, що словотвір відбиває загальні властивості, а семантика — індивідуальні. Успіх ономастичних дослідів закладений у будові власних найменувань, а досконале її тлумачення полегшує з'ясування семантики [13, с. 43]. Поєднання семантичних та дериваційних чинників становлять принципи номінації — основний напрям ходу думки, за яким здійснюють називання конкретних об'єктів, яке реалізується через відповідні способи, мотиви та засоби [4, с. 153]. Принципи номінації в ойконімії розробив учений Д. Бучко [3, с. 41—51].

Найбільше мікротопонімів Карпат утворилося в межах лексико-семантичного способу, тобто, коли значення слова переосмислювалось без зміни його морфемного складу шляхом лексичної метонімізації, конденсації, метафоризації та трансонімізації [4, с. 111]. Більшість виявлених мікротопонімів Карпат виникли внаслідок онімізації афіксальних чи безафіксних апелятивів, в однині чи множині, з повною або частковою втратою первісної семантики. Найменування досліджуваної групи відтворюються здебільшого монолексемно.

Мікрооб'єкти мотивували такі одиниці: в., г., горб, грунь, к. с., л., о. п., пас., п., сін. *Згар(ь)* (В. Рож., Вол., Лав., Н. Рож., Орява, Пл. Бр., Терн., Тухол., Хащ. Ск. Лв), [5, с. 146—147] < *згарь* (*згарець*, *згарище*) — «випалене поле; вигорілий ліс» [6, т. 2, с. 137]; «місце після спаленого лісу» [30, s. 34; 32, т. II, s. 83]; «сухий зруб для пасовиська; спалени-

ще» [29, s. 52]; «випалене або вигоріле місце в лісі» [7, с. 81]; г., звір, сін. *Згари* [5, с. 147] (Пог. Ск. Лв; Гута Богород. ІФ), о. п., пас. *Згари* (Лав. Ск. Лв), л., п., сін. *Згарища* (Сух. Пот., Тис., Хащ. Ск. Лв), сін. *Згарище* (Хащ. Ск. Лв), пас. *Згарці* (Кам. Ск. Лв), в. *Згарчина* (В. Рож. Ск. Лв), сін. *Згарчини* (Либ. Ск. Лв), бер., в., г., к. с., л., о. п., пас., п. сін., уроч. чаг. *Погар(ь)* (В. Рож., Верхн., Вол., Голов., Греб., Завад., Клим., Корост., Круш., Лав., Н. Рож., Пл. Бр., Слав., Терн., Трух., Тух., Ялин. Ск. Лв; Гуклів., Завад. Волов. Зк; Гута Богород. ІФ) < *погар(ь)* — «місце, випалене вогнем чи сонцем» [30, s. 28]; «згарище в лісі», «поруб в лісі» [16, ч. 2, с. 91]; «місце, де згорів ліс» [21, с. 436], сягає псл. *gorēti [9, т. 1, с. 567]; бер., г., к. с., л., сін., п., о. п. *Погарі* (В. Рож., Вол., Корост., Росох. Ск. Лв), г. *Погаріще* [5, с. 296], г., пас., сін., уроч. *Погарі* (Довж., Завад., Трух., См. Ск. Лв), л. *Погарка* (Круш. Ск. Лв), о. п. *Погарци* (Опор. Ск. Лв), г., пас., п., сін., чаг. *Погарці* (Коз., Либ., Н. Рож., Терн. Ск. Лв), в., о. п., сін. *Погарця* (Гр., Либ., Опор., Пог. Ск. Лв), о. п. *Погарчина* (Ялин. Ск. Лв), о. п., п., сін. *Погарчини* (Мита, Росох. Ск. Лв), г., пот. *Погоріле(и)ць* (Трух. Ск. Лв; Гута Богород. ІФ), сін. *Опаленник* (Коз., Орява Ск. Лв) < *опаленник*, що зводиться до *палити*, псл. *paliti [9, т. 4, с. 264—266]; побутують ще синоніми *паленина* — «випалене місце» [6, т. 3, с. 88]; *паленек* — «місце, що утворилося після випалення лісу» [29, s. 43; ГГ, с. 81]; *спаль* — «ліс, зруб для засіву збіжжя» [30, s. 31]; сін., л. *Опаленці* (можлива й номінація осіб, які зазнали пожежі) (Тухол. Ск. Лв), г. *Паленник* (Луги Рожн. ІФ), о. п., пас. *Спаленник* (Ялин. Ск. Лв); сін. *Углище* (Слав. Ск. Лв) < *уголь* (вугіль; вугілля), *угиль* [16, ч. 2, с. 311] < іє. *ongl-jo-s, імовірно пов'язане з *ogъpъ — *вогонь*; ч. *uhel*, слц. *uhlie* [9, т. 1, с. 436]. Територіальна сітка Карпат представлена найбільшою кількістю мікротопонімів *Згар(ь)*, *Погар(ь)*, що вживаються відповідно до діалектної вимови. Також виявлено чимало онімів *Згарище*, *Погарище*, афікс яких на апелятивному рівні визначає місце, де щось діялось або щось було [20, с. 122], та функціонує як спільнослов'янський [11, с. 32].

Варто зауважити, що як назви невеликих територій *Згар(ь)*, *Погар(ь)* і похідні побутують на українських землях здавна. Скажімо, вони зафік-

совані у «Словнику староукраїнської мови XIV—XV ст.» [22, т. 1, с. 392]. Згодом подібні найменування систематично фіксують джерела XVIII—XIX ст.: *Zhar* [Корч., 1, арк. 260; 2, арк. 151, 153], *Zhary* [Орив, 2, арк. 692].

Мотиви викорчовування і вирубування лісів закладені в основі дієслівних лексем *рубати* і *сікти*, що формують апелятиви *зруб*, *січ*, *посіч*, *просіч*, *пасіка* —основи мікротопонімів: л., пас. *Зруб* (Верхн., Вол., Лав., Росох. Ск. Лв) < *зруб* — «місце, де зрубано ліс» [30, с. 34], «місце, на якому вирубано ліс для землевикористання» [30, с. 27; 29, с. 42; 32, т. II, с. 45, 55], «зруб, випалений ліс, згарище лісу» [19, с. 246]; горби *Зруб* [5, с. 149], п. *Зрубів* (Ямельн. Ск. Лв), горб *Зрубок* [5, с. 149]; к. с., о. п., пас., сін., уроч. *Пасіка* (Вол., Гр., Корч., Підгор., Тух. Ск. Лв) [5, с. 272] < *пасіка* — «викорчувані ділянки лісу, призначені для розведення бджіл; зрубаний ліс, вирубку» [22, т. 2, с. 128—129]; «місце, на якому вирубано ліс для обробітку поля» [30, с. 27]; г., о. п., пас., п., сін., уроч. *Пасіки* (В. Рож., Греб., Корост., Трух., Ялин. Ск. Лв), л., о. п. *Пасічини* (Вол. Ск. Лв), г. *Пору́ба* [5, с. 306], г., хр. *Пору́б* [5, с. 306], г. *Пору́бі* [5, с. 306], г., горб, к. с., о. п., п., пас., пол., уроч. *Посіч* (Коз., Корост., Круш., Підгор. Ск. Лв), в., г., пас. *Просіч* (Вол. Ск. Лв), [5, с. 313], о. п., сін. *Рубань* (Скотар. Волов. Зк; Розточ. Долин. ІФ). На карпатських теренах найбільше побутують мікротопоніми *Пасіка*, *Посіч* і *Зруб*.

З-поміж одиниць досліджуваного мікротопонімікону виявлено гору *Бутині* (Н. Рож., Ск. Лв) < *бутини* — «ліси, які необхідно вирубати в майбутньому» [28, с. 201], «місце вирубу в лісі»; «праця під час вирубу в лісі»; «грубий обтесаний пень» [29, с. 33]; «зруб у лісі» [16, ч. 1, с. 78]; «ліс, призначений для рубання», походить від румунського *buștean* «колода, пень» [9, т. 1, с. 309]. Мікротопоніми, мотивовані вказаним апелятивом, трапляються зрідка.

Географічне поняття лексеми *лаз* — «викорчувана ділянка лісу, призначена під пасовисько або під поле» [22, т. 1, с. 537]; «поляна чи поле, підготовлені для обробітку в лісі або під лісом», «лісова поляна» [30, с. 25]; «поле, залишене під пасовище», «поле, далеко від села» [16, ч. 1, с. 402]; «сіножать, лука», «пасовище» [7, с. 109]; «рівнинний луг»,

«гірський луг», «лісна поляна» [14, с. 234], «молода поросль на місці вирубаного лісу» [21, с. 250]; п. *laz* «пасовисько, низька болотна місцевість, заросла чагарником; орна земля після випалених зарослів», ч. *láz* «просіка; лісова ділянка, перетворена в поле; поле біля лісу», слц. *laz* «ділянка землі; гірське селище; поле біля лісу»; зводиться до дієслова **laziti*, очевидно, входить у групу із загальним значенням «блукати, шукати, збирати, полювати» < іє. з рухомим s *(s)-l- / l-s- [9, т. 3, с. 182]. Апелятив *лаз* мотивує мікротопоніми: в., л., о. п., пас., п., сін. *Лаз* (Вол., Клим., Коз., Орявч., Хащ. Ск. Лв; Лази Волов. Зк), к. с., пас., п., сін., пол., уроч. *Лазі* (Голов., Довж., Клим., Корч. Ск. Лв), пас. *Лазок* (Новосел. Міжгір. Зк), о. п., пас., сін. *Лазки* (Хащ. Ск. Лв). У семантиці твірного апелятива відображається здебільшого подальше призначення території — пасовище або ж орне поле, однак первісний мотив — викорчувана ділянка. Сьогодні в лексиконі карпатських мешканців *лаз* — це радше сіножіть або ж пасовище, розташовані далі від хати.

Мікротопоніми, мотивовані апелятивом *чертіж*, виводять від дієслова *чертити* з провідною семантикою — «облуплювати кору з дерев» [31, т. I, с. 166—167]. На українському діалектному ґрунті *чертіж* — це «частина поля, отримана внаслідок вирубки і викорчовування лісу» [30, с. 19], «галявина в лісі на зрубіві», «лука в лісі», «поле на місці викорчуваного лісу» «пасовище на зрубіві в лісі» «хащі, місця, зарослі кущами» [16, ч. 1, с. 367—368]; «землі після викорчування лісу» [29, с. 34], «поляна в лісі, галявина на зрубіві» [7, с. 211]; «викорчувана територія» [32, т. II, с. 17]; *черта* < псл. **čersti* (< **čert-ti*) «різати»: бер., г., горб, к. с., л., пас., п., уроч., хр. *Чертіж* (Верхн., Вол., Гр., Круш., Орява, Підгор., Росох., Терн., Тух. Ск. Лв) [5, с. 401], г. *Чертіжик* [5, с. 401—402], пас. *Чертéжи* (Корост. Ск. Лв), к. с., пас., п., сін. *Чертéжі* (В. Рож., Жуп., Корост., Пог. Ск. Лв; Лази Волов. Зк), к. с. *Чертіжі* (Новосел. Міжгір. Зк), л., пол. *Чертéжик* (В. Рож., Корост. Ск. Лв), пол. *Чертéжики* (Корост. Ск. Лв). Наймення використовували переважно для мікротериторій рельєфного характеру, скажімо, берегів, гір, горбів, полонин, що впливало з ландшафтних особливостей.

Необхідно зауважити, що в Карпатах інколи спускали, перекопували пропечений ґрунт. Цю техно-

логію мешканці гір використовували наприкінці XIX — початку XX ст. [18, с. 44]. У топографічній термінології Карпат *копань* — «випалене місце в лісі, перекопане для засіву збіжжя» [30, с. 23]; «пасовище в лісі, на зрубів» [16, ч. 1, с. 357]; зводиться до псл. *корати, що зв'язане з *skoriti* «каструвати»; споріднене з лит. *karoti* «колоти, рубати», лтс. *karāt* «сікти, колоти» [9, т. 4, с. 565]: горби *Копані* [5, с. 186], г. *Копанка* [5, с. 186] < *копанка* «вирубана в лісі дорога або стежка» [30, с. 23]; «гірська копана дорога», «неглибока криничка» [7, с. 100]; чаг. *Копаніна* (Гр. Ск. Лв), г., л., пас. *Копаніни* (Довж. Ск. Лв), пас., чаг. *Копаніці* (Росох. Ск. Лв), г., о. п., пас., сін. *Копань* (Н. Син., Орявч., Підгор. Ск. Лв), [5, с. 186]. На рівнинних і болотистих теренах України апелюють *копань*, *копанка* відображають гідрографічні ознаки об'єкта [27, с. 105; 8, с. 46]. В Українських Карпатах досліджувані лексеми втілюють господарсько-виробничу, оро- та гідрографічну семантику.

З-поміж однокомпонентних структур вирізняється префіксація, тобто творення нового найменування за допомогою префікса. Це різновид морфологічного способу, коли назва оформлюється за допомогою онімотворчих формантів, насамперед суфіксів, зрідка префіксів: г. *Запóгар* [5, с. 144], к. с., уроч. *Підпóсич* (Корост. Ск. Лв). Провідний український ономаст Ю. Карпенко вважав, що назви цього типу творилися внаслідок лексикалізації прийменникових конструкцій із подальшим відкиданням закінчення непрямого відмінка [12, с. 60]. Ці погляди підтверджують варіативні мікротопоніми, що вживаються в одному населеному пункті [25, с. 116].

Мікротопоніми аналізованої групи формувалися і за принципами морфолого-синтаксичного способу, в результаті субстантивзації атрибутива складної назви з подальшою редукцією номенклатурного компонента [4, с. 124], тобто відбувалась безафіксна конверсія: г. *Горіла* [5, с. 100], сін. *Пасіцьке* (Кристе Мукач. Зк), г. *Пасічна*, горб, пас. *Пасічний* [5, с. 273], (Слав. Ск. Лв), *Погоріле* (Ск. Ск. Лв). Зрозуміло, що на спосіб освоєння землі вказує тут атрибутив, тому втрачений опорний денотат, мабуть, значеннево відіграє меншу роль, що й вилилося у перетворення назви зі складної в просту.

Мікротопоніми Карпат бувають складні. Це здебільшого найменування двокомпонентної структури.

Сюди можна віднести так звані локативні оніми, тобто ті, що не прямо вказують на об'єкт, а на місцевість, де він розташований: чаг. *В. По́гари* (Ялин. Ск. Лв), сін. *За По́гарцев* (Пог. Ск. Лв), в., л., сін. *На По́гари* (В. Рож., Ялин. Ск. Лв), п. *Над По́гарю* (Завад. Волов. Зк), сін. *Під По́гарцев* (Пог. Ск. Лв), о. п., пас. *Під По́гарю* (Вол., Ялин. Ск. Лв), город *Під Порубце́м* (Жук. Колом. ІФ), пас. *По́за Зга́рь* (Лав. Ск. Лв); л. *За По́гарьмі* (В. Рож. Ск. Лв) сін. *Під По́гарями* (Орявч. Ск. Лв); л. *Під Пале́ником* (Ялин. Ск. Лв). кр. *На Прóсичи* (Вол. Ск. Лв), о. п. *По́ниж Па́сики* (Тух. Ск. Льв.), л. *В Па́сиках* (Ялин. Ск. Лв), к. с. *Під Чі́щеником* (Жук. Колом. ІФ), пол. *Над Черте́жником* (В. Рож. Ск. Лв). У мікротопонімисловосполучці прийменник відіграє важливішу роль, аніж іменник, оскільки без прийменника власна назва входила б до низки мікротопонімів простої структури з винятково ідентифікуючими, індивідуалізуючими функціями, але без своєїрідної просторової. Це найменування комунікативного характеру, оскільки творяться здебільшого в процесі спілкування, проте частота і тривалість їх уживання в лексиконі мешканців села вводить їх у ряд онімних одиниць.

Номінація мікротопонімів може бути виражена і такою складною структурою, де диференційний компонент вказує на **порядковість** об'єктів у просторі: л. *Пе́рша Пога́рка* (Круш. Ск. Лв), л. *Дру́га Пога́рка* (Круш. Ск. Лв), п. *Дру́га По́гар(ь)* (Завад. Волов. Зк), п. *Пе́рва (Пе́рша) По́гар(ь)* (Завад. Волов. Зк); **відсутність рослинності**: *Го́ла По́гарка́* (Круш. Ск. Лв), г. *Прóсичний Гру́ник* [5, с. 313]; **розміри та розташування** території: г. *По́гар Висо́ка* (Голов. Ск. Лв), п. *За́дна По́гарь* (Завад. Волов. Зк); **приналежність власникові**, виражена посесивно-релятивними формаціями: *Євчина Ко́пань* (Жуп. Ск. Лв), уроч. *Куртяко́ва Ко́пань* (Жуп. Ск. Лв), бер. *Ла́бина По́гар* (Гута Богород. ІФ), г. *По́гар Курієво́го* [5, с. 296—297], г. *Стасі́вська По́гар* [5, с. 361]. Аналізовані назви пізнішого творення, що з'явилися для диференціації однойменних об'єктів. Кількісно їх менше, ніж простих назв. Однак уживання складних структур було частотним в історичному мікротопоніміконі: *Na Czertezach* [Плав'є, 1, арк. 126; 2, арк. 119], *Na Kopaniach / Na Kopaninach* [Плав'є, 1, арк. 161], ФМ *Na Zhary* [Плав'є, 1, арк. 121; 2, арк. 97], *Na Zharciach* [Плав'є, 1,

арк. 152], *Za Poharem* [Плав'є, 1, арк. 158; 2, арк. 127], *Pohar* [Корч., 1, арк. 260, 263, 282; Корост., 2, арк. 23], *na Pohary* [Корост. 1, арк. 24, 59, 88], *Na Pohares* [Плав'є, 1, арк. 125], *na Poharze* [Корост., 2, арк. 55], *W Pohary* [Н. Син., 1, арк. 172], *Na Pasiokach* [Плав'є, 1, арк. 125; 2, арк. 100], *Na Pohary* [Плав'є, 1, арк. 142], *Na Prosiczy* [Плав'є, 1, арк. 117; 2, арк. 93], *Czertez Welykij* [Плав'є, 1, арк. 184], *Pohar od Sucheho* [Корч., 2, арк. 151], *Poharze pod Kiernica* [Плав., 2, арк. 134], *na Pohary wuzney* [Корост., 1, арк. 87], *Wysoki Pohar* [Голов., 1, арк. 58]. Здебільшого це були дволексемні сполуки локативного та атрибутивного характеру.

2. Після того, як отримали придатну землю, її необхідно було раціонально використовувати. Одну частину землі засівали або ж садили городину, іншу пускали під сінокіс або пасовища. Таким чином давали землі «відпочивати», стимулюючи і підтримуючи тим самим родючість. Тож використання й типи обробітку угідь умовно можна поділити на: а) зорані території або непридатні для оранки; б) сінокоси; в) пасовища.

Зорані землі були важливими для вирощування городини в карпатських селах, тому інколи загальна назва переходила у власну без жодних формальних змін: п. *Ораніця* (Лазі Волов. Зк) < *ораниця* «рілля» [23, т. 5, с. 717]; «зорана земля» [7, с. 140]; «орне поле» [30, с. 27], п. *Ораніці* (Новосел. Міжгір. Зк). Інколи базовий апелятив посилювався допоміжною характеристикою. Найчастіше атрибутив відображав забарвлення або ж розмір, форму об'єкта та вказував на його приналежність конкретній особі чи родині: пас. *Велікі Ораніці* (Довге Дрогоб. Лв), пас. *Чорні Ораніці* (Довж. Ск. Лв), пас., сін. *Ораніця Лосінських* (Росох. Ск. Лв). Зафіксовано й локативні найменування: п. *На Рілли* (Пол. Стс Лв). Зі структурного погляду такі назви — складні утворення.

До зораної території належала й *нива*, реалізована у власних найменуваннях: л. *Нівина* (Гр. Ск. Лв), в., сін. *Нівки* (В. Рож. Ск. Лв) < *нива* — «ділянка або смуга землі, на якій ростуть хлібні культури або яка призначена для їх вирощування; поле» [23, т. 5, с. 408—409]; «поле для користування, подекуди як частина царини»; «поле, пооране для посіву» [30, с. 26]. Етимологи вважають, що слово *нива*

відоме багатьом слов'янським мовам і віддалено пов'язане з *nizъ* «низ» [9, т. 4, с. 84—85].

Якщо землю обробляли вперше, то в карпатському лексиконі її номінували *новиною* (на відміну від *стáрини*): л., уроч. *Новина* (Вол., Довж. Ск. Лв) < *новина* — «вперше зорана земля» [6, т. 2, с. 568], «урожай нинішнього року; цілина; поле, вперше засіяне після розкорчовування лісу; вперше засіяне поле» [9, т. 4, с. 107]: г., л., о. п. *Новини* (Н. Рож., Опор., Ялин. Ск. Лв), л., о. п., пас., сін. *Новинкі* (Лав., Орява, Росох. Ск. Лв); лан, л., сін. *Стáрина* (Гр. Ск. Лв; Розточ. Долин. ІФ) < *старина, старник* — «усе, що старе», «стебло минулорічної трави» [16, ч. 2, с. 249]. Гіпотетично, землю, яку переорювали декілька раз, називали *стариною*. До цієї семантичної групи можна віднести мікротопоніми, мотивовані апелятивами, що відображають непридатну для обробітку землю, неродючу, певний час не оброблювану: к. с., п. *Голіця* (Завад. Волов.; Новосел. Міжгір. Зк), сін., уроч. *Переліги* (Довж. Ск. Лв) < *переліг* — «декілька років не оброблювана земля» [6, т. 3, с. 124] п. *Погáниця* (Круш. Ск. Лв), сін. *Пустінище* (Тух. Ск. Лв) < *пустиня* — «незайняте, неосвоєне місце» [22, т. 2, с. 277], «ніколи не орана земля», «неврожайна земля», *пустянина* «пусте, неврожайне місце» [16, ч. 2, с. 162]; бер., п. *Пустáра* (Слав. Ск. Лв; Лазі Волов. Зк) < *пустара* — «переліг» [16, ч. 2, с. 162].

Окремо номінувалась земля, зорана на зиму, — *парений* «ораний на зиму», *паранівка* «земля, зорана на зиму» [16, ч. 2, с. 40]; *парня, паренина* «земля, зорана на зяб» [7, с. 144]. Часто апелятиви *парина, паринина* можуть позначати неглибоко (вперше) зорану землю для певної городньої культури, скажімо, картоплі [16, ч. 2, с. 40—41]. Подібні лексеми входять до досліджуваного онімного простору: сін. *Парні* (Орява Ск. Лв), горб *Парня* (Орява Ск. Лв).

Деякі апелятиви важко віднести до конкретної семантичної групи, оскільки на різних теренах можуть домінувати протилежні значення. Скажімо, *царину*, що в Карпатах часто ставала мотиватором мікротопонімів, зафіксовано зі значеннями: «околиця, край села», «необорюване, поросле травами поле», «засіяне поле, посіви, лан» [23, т. 11, с. 181—182]; «поле для обробітку» [30, с. 19]; «засіяне поле», «зораний лаз» [16, ч. 2, с. 349]; а також лексема *при-*

царинок — «ділянка землі; лан, поле, сіножать» [9, т. 6, с. 228—229]. Український учений В. Охримович спостеріг, що на Бойківщині «половина всіх ґрунтів у селі положені по правім боці ріки, повертаються в ріллю, або як самі верховинці говорять, «орються під царину», а всі лівобічні випущаються в толоку, то зн[ачить] лишаються облогом і стають спільним для всіх пасовиськом» [17, с. 11]. М. Зубрицький, описуючи своє село на Бойківщині, теж зауважив, що «одного року орали в один бік від села все поле і засівали, і в тім боці була царина» [15, с. 297]. Тому бойківська царина — зорана територія. Логічно, що царини відігравали важливу роль у суспільстві, оскільки увіковічилися в усній народній словесності — царинних піснях, про які, зокрема, йдеться в монографічному дослідженні Галини Сокіл [24, с. 39—43]. Царина на Гуцульщині — здебільшого «пасовища, сінокоси; зрідка город, більший кусок поля» [7, с. 205]. Це стверджував і В. Шухевич, зазначивши, що «сіно робить гуцул на царинках, на поли і на кішницях. Царинка се сіножать коло хати, на яку вивозить гуцул багато гною, через що і трава на ній найкрасша» [28, с. 196]. Гуцульські лексикони теж фіксують вказану лексему з аналогічною семантикою: «сіножать», «пасовище», «город», а також це може бути «невелика галявина в лісі» [7, с. 205]. Апельятив царина, царинка, скажімо, в буковинських говірках багатозначний: «лан, орне поле», «поле, на якому була конюшина», «зелені посіви колоскових, озимина», «давно не оране поле, пасовисько», «лан, шматок поля», «частина села на рівнині» [21, с. 619]. Етимологія слова, ймовірно, походить із румунського țarină — «нива» і рефлексує в інших слов'янських мовах з семантикою «нива, пасовище, загін» [26, т. IV, с. 290] та зводиться до лат. terra «земля; край, країна» [9, т. 6, с. 228—229]. Царина (прицаринок) мотивує мікротопоніми: горб, дол., к. с., п., пас. Царина (Круш. Ск. Лв; Гута Богород. ІФ), [5, с. 395], горб, о. п. Царинка (Дов. Дрг Лв), [5, с. 395], пас. Царинки (Тух. Ск. Лв), о. п., сін. Прицаринок (Вол., Тухол., Либ. Ск. Лв), г., пас., п., сін. Прицаринки (Н. Рож., Терн., Тух. Ск. Лв).

Землю, звільнену від лісів, використовували також під сінокіс. Це втілюється й у мікротопоніміконі: пас., пол. Скосованя (В. Рож., Хащ. Ск. Лв), скелі На Сіножетках (Гута Богород. ІФ) < сіножать

(сінокіс) «місце, відведене для косіння трави на сіно» [23, т. 9, с. 226]. Здебільшого ці території знаходилися на полонинах, далі від помешкань. Однак такі найменування поодинокі.

Кожен клаптик землі в карпатського жителя мав своє призначення. Якщо на сіножатях не можна було пасти худобу, то на пасовиськах не косили траву. «Пасовиско — се та частина полонини посеред лісів, жеребу, зрубів, зломів, каміня, де не можна косити сіна, а тільки випасати маржину» [28, с. 213], — писав В. Шухевич. У Карпатах розводили велику рогату худобу, овець, зрідка коней. Однак влітку випасали й свиней біля хати. Такі території називалися *пастівниками*: бер., л., о. п., пас., сін. Пастівник (В. Рож., Мита, Терн., Тух., Ялин. Ск. Лв), к. с. Пасівник (Дрозд. Стс Лв), о. п. Пастівники (Пог. Ск. Лв) < пастівник — «відгороджена під пасовище земля поблизу помешкання» [6, т. 3, с. 101]; «пасовисько» [21, с. 391]; «місце недалеко від хати, де пасуться свині» [16, ч. 2, с. 44]; «місце для пасовища поблизу села (переважно обгороджене)», «невелика обгороджена площа для хворих овець на полонині» [7, с. 145]; шматок землі, «на яким літують свині» [28, с. 197]; походить від псл. *pasti < іє. *rā «пасти (худобу); стерегти; доглядати» [9, т. 6, с. 309].

Пасовиська за селом номінували *вигін* або *толока*. М. Зубрицький зауважив, що землю певним чином ділили, і «по другім боці орали лиш по кілька стай, починаючи від хиж, все иньше поле лежало перелогом і там була толока» [15, с. 297]. Тобто тривалий час неорану землю використовували для випасу худоби: пол. *Vigín* (В. Рож. Ск. Лв) < *vigín* — «пасовище за селом» [6, т. 1, с. 152], «простора вільна ділянка біля села або в селі, куди виганяють пастися худобу, птицю» [23, т. 1, с. 373], к. с., пас. *Толока* (Крите, Рус. Поле Мукач. Зк; Мур. Стс Лв) < *толока* — «місце для випасу худоби» [22, т. 2., с. 435]; «вигін» [6, т. 4, с. 272]; *толока* — «власність громади, в місцях каменистих, мочаруватих, де годі косити сіно; на толоці пасуть коні, вівці, маржина, як вернуть із полонин» [28, с. 352]. Виявлено й складні найменування л. *Довга Толока* (Кривор. Врх ІФ), п. *Шістківська Толока* (Сен. Дол. ІФ), які відтворювали або форму об'єкта, або ж вказували на посесивно-релятивні ознаки.

Отож, землеробська лексика стала причиною появи чималої кількості мікротопонімів Карпат. Ці найменування побутують не лише в сучасному, а й історичному мікротопоніміконі, що впливає з тогочасного землепорядкування. Проаналізована сукупність назв представлена здебільшого семантичними однокомпонентними дериватами з прозорою мотивацією, що безпосередньо залежала від тогочасного розвитку господарства, його специфіки та властивостей. Мотиватори більшості мікротопонімів вказують на спосіб освоєння земель — *погар, зруб, копань*, що залежало від ведення господарства на досліджуваних теренах та зумовлено фізико-географічним розташуванням. Для чіткішої локалізації об'єкта інколи використано складні приїменникові та атрибутивно-посесивні назви. Виявлені мікротопоніми — результат природного творення назв, а тому вони стійкі, триваліші в часі та не зазнають офіційних змін, бо номінують незамешкані території. Більшість найменувань реалізує спільнослов'янське походження, з незначним вкрапленням румунізмів, що пояснюється територіально-культурними контактами.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

об'єкти: бер. — берег, в. — верх, г. — гора, к. с. — кут села, крч. — круча, л. — ліс, о. п. — орне поле, п. — поле, пол. — полонина, пот. — потік, сін. — сінокіс, уроч. — урочище, хр. — хребет, чаг. — чагарник; **області:** Зк — Закарпатська, ІФ — Івано-Франківська, Льв — Львівська; **райони:** Богород. — Богородчанський, Волов. — Воловецький, Верх. — Верховинський, Долин. — Долинський, Дрог. — Дрогобицький, Міжгір. — Міжгірський, Мукач. — Мукачівський, Рожн. — Рожнятівський, Ск. — Сколівський, Стс — Старосамбірський, Тяч. — Тячівський; **населені пункти:** В. Вор. — Верхні Ворота, В. Рож. — Верхня Рожанка, Верхн. — Верхнячка, Вол. — Волосянка, Гр. — Грабовець, Гу-клив. — Гукливий, Довж. — Довжки, Дрозд. — Дроздовичі, Жуп. — Жупани, Завад. — Завадка, Заділ. — Задільсько, Кам. — Кам'янка, Клим. — Климець, Коз. — Козьова, Корост. — Коростів, Корч. — Корчин, Лав. — Лавочне, Либ. — Либихора, Лопух. — Лопухово, Медвед. — Медведівці, Мур. — Мураване, Нагір. — Нагірне, Н. Син. — Нижнє Синьовидне, Нов. Кроп. — Новий Кропивник, Новосел. — Новоселиця, Опор. — Опорець, Орявч. — Орявчик, Підгор. — Підгородці, Пл.-

Бр. — Плав'я-Бринівка, Пог. — Погар, Пол. — Поляна, Риб. — Рибник, Рик. — Риків, Розточ. — Розточки, Росох. — Росохач, Сварич. — Сваричів, Сен. — Сенечів, Скотар. — Скотарсько, Слав. — Славсько, См. — Сможє, Сух. Пот. — Сухий Потік, Терн. — Тернавка, Тис. — Тисовець, Трух. — Труханів, Тух. — Тухля, Хащ. — Хащованя, Ялин. — Ялинкувате, Ямел. — Ямельниця; **мови:** іє. — індоевропейська, лат. — латинська, лит. — литовська, лтс. — латвійська, п. — польська, псл. — праслов'янська, слц. — словацька, ч. — чеська.

1. Йосифінська метрика // Центральний державний історичний архів у Львові. — Ф. 19. — Оп. 16. — Од. зб. 14; 40; 42; 51; 52; Оп. 14. — Од. зб. 183.
2. Францисканська метрика // Центральний державний історичний архів у Львові. — Ф. 20. — Оп. 16. — Од. зб. 94; 205; 210; 211; 217; Оп. 14. — Од. зб. 80.
3. Бучко Д. Основні принципи і способи номінації поселень у Галицькій землі (за даними реєстру поселень з 1670 р.) / Д. Бучко // Українська мова. — 2009. — № 4. — С. 41—51.
4. Бучко Д. Словник української ономастичної термінології / Д. Бучко, Н. Ткачова. — Харків: Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
5. Габорац М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини. Словник-довідник / М. Габорац; видання друге, доповнене, уточнене. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. — 500 с.
6. Грінченко Б. Словарь української мови: в 4-х т. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. — Т. 1. — 494 с.; Т. 2. — 573 с.; 1959. — Т. 3. — 506 с.; Т. 4. — 563 с. (Репринтне відтвор. вид. 1907—1909 рр.).
7. Гуцульські говірки: короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. — Львів, 1997. — 232 с.
8. Данилюк О.К. Словник народних географічних термінів Волині / О.К. Данилюк. — Луцьк: Надстир'я, 1997. — 105 с.
9. Етимологічний словник української мови: в 7-ми т. — Київ: Наукова думка, 1982. — Т. 1. — 632 с.; 1985. — Т. 2. — 572 с.; 1989. — Т. 3. — 552 с.; 2003. — Т. 4. — 656 с.; 2006. — Т. 5. — 704 с.; 2012. — Т. 6. — 568 с.
10. Етнографія України: навчальний посібник / за ред. С.А. Макарчука. — Львів, 1994. — 520 с.
11. Закревська Я. Нариси діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. Закревська. — Київ: Наукова думка, 1976. — 164 с.
12. Карпенко Ю. Топонімія Буковини / Ю. Карпенко. — Київ: Наукова думка, 1973. — 238 с.
13. Карпенко Ю.А. Ещѣ о топонимической префиксации / Ю.А. Карпенко // Конференция по топонимике северо-западной зоны СССР. Тезисы докладов и сообщений. — Рига, 1966. — С. 59—62.

14. Марусенко Т.А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) / Т.А. Марусенко // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика). — Москва : Наука, 1968. — С. 206—255.
15. Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали у трьох томах. Наукові праці / Михайло Зубрицький. — Львів : Літопис, 2013. — Т. 1. — 610 с.
16. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок / М.Й. Онишкевич. — Київ, 1984. — Ч. 1—2.
17. Охримович В. Про останки первісного комунізму у бойків-верховинців в Скільським і Долинським судовім повіті / В. Охримович // Записки НТШ. — Львів, 1899. — Т. 31—32. — Кн. 5—6. — С. 1—16.
18. Павлюк С.П. Народна агротехніка українців Карпат другої половини ХІХ — початку ХХ ст. / С.П. Павлюк. — Київ : Наукова думка, 1986. — 172 с.
19. Пиртей П. Короткий словник лемківських горірок / упоряд. та підготув. до друку Є.Д. Турчин. — Івано-Франківськ : Сіверсія МВ, 2004. — 364 с.
20. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. — Львів : Українське видавництво, 1941. — 363 с.
21. Словник буковинських говірок / за ред. Н.В. Гуйванюк. — Чернівці, 2005. — 688 с.
22. Словник староукраїнської мови ХІV—ХV ст. / ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. — Київ, 1977—1978. — Т. 1—2.
23. Словник української мови. — Київ : Наукова думка, 1970—1980. — Т. I—XI.
24. Сокіл Г. Українські обхідні календарно-обрядові пісні: структура, функції, семантика / Галина Сокіл. — Львів, 2004. — 268 с.
25. Сокіл Н. Мікротопонімія Сколівщини / Н. Сокіл. — Львів : Афіша, 2008. — 206 с.
26. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. — Москва, 1964—1969. — Т. 1—4.
27. Черепанова Е.А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья / Е.А. Черепанова. — Сумы, 1984. — 275 с.
28. Шухевич В. Гуцульщина. Перша і друга частини / В. Шухевич. — Верховина, 1997. — 352 с. (Репринтне відтворення тексту 1899 року).
29. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec. — Kraków, 1950. — 264 s.
30. Rudnicki J. Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny / J. Rudnicki. — Lwów, 1939. — 255 s.
31. Słownik prasłowiański / pod red. F. Slawskiego. — Wrocław etc., 1974. — Т. 1. — 487 s.
32. Stieber Z. Toponomastyka Łemkowszczyzny. Część II. Nazwy terenowe / Z. Stieber. — Łódź, 1949. — № 6. — 114 s.

Natalia Sokil-Klepar

AGRICULTURAL LEXICS AS A COMPONENT OF CARPATHIAN MICROTOPYNOMS

This article describes a fragment of the cultural lexicon that motivates microtoponyms of Ukrainian Carpathians. The theme is about such economic activity as agriculture. Dominating turned out to be the names associated with burning and cutting down the forests. The significant place occupy microareas for grasslands, growing vegetables and grazing.

Keywords: microtoponym, cultural vocabulary, motivation, method of creation, economic activity.

Наталія Сокіл-Клепар

ЗЕМЛЕДЕЛЬЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ КАРПАТСКИХ МИКРОТОПОНИМОВ

Описано фрагмент культурної лексики, мотивуючої мікротопоніми Українських Карпат. Аналізується такої вид господарської діяльності, як земледіє. Приоритетними являються названня, зв'язані з вижиганням, вирубкою лісов. Важне місце займають мікротериторії, призначені для сенокосів, вирощування овочів і випасання скота.

Ключевые слова: мікротопонім, культурна лексика, мотивація, спосіб утворення, господарської діяльності.